

А. В. Коваль,
Академія ВВ МВС України, м. Харків

ТИПИ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ І ПРАГМАТИЧНИХ РОЗБІЖНОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ГРУПИ СЛІВ З КОМПОНЕНТОМ «ЗБОРИ»

Обґрунтовано та розроблено модель аналізу розбіжностей англійських і українських груп слів на когнітивно-прагматичній основі. Виявлені основні типи розбіжностей українських та англійських слів із компонентом «збори»: семантичні, стилістичні, стильові, національно-когнітивні, прагматичні.

Ключові слова: модель аналізу, когнітивно-семантичні розбіжності, прагматичні розбіжності.

Обоснована и разработана модель анализа различий английских и украинских групп слов на когнитивно-прагматической основе. Выявлены основные типы различий украинских и английских слов с компонентом «сбори»: семантические, стилистические, стилевые, национально-когнитивные, прагматические.

Ключевые слова: модель анализа, когнитивно-семантические расхождения, прагматические расхождения.

The analysis model of divergences between English and Ukrainian groups of words based on cognitive and pragmatic principles is justified and developed. The article reveals the main types of divergences between Ukrainian and English words denoting «meeting»: semantic, stylistic, national and cognitive, pragmatic.

Key words: analysis model, cognitive and semantic divergences, pragmatic divergences.

Проблема опису значень мовних одиниць у словниках перебуває в центрі уваги лексикографів усіх часів. Не можна не визнати той факт, що статті двомовних словників за останнє сторіччя змінювались і вдосконалювались із розвитком мовознавства. Проте не викликає також сумнівів і те, що така задача не може вважатися вирішеною, адже стрімкий розвиток усіх сфер діяльності людства висуває нові вимоги і до мовознавства, зокрема лексикографії. Відомі випадки, коли перекладач робив грубі помилки через недостатню обізнаність у культурних особливостях різних країн, через нестачу інформації про світосприйняття різних націй. Отже, завданням сучасних мовознавців є створення словників нових типів, які б містили когнітивну та прагматичну інформацію. Особливої значущості набуває така потреба у двомовній лексикографії, оскільки одномовні тлумачні словники іноді є єдиним джерелом для сучасного перекладача за необхідності вибору українського відповідника, який не було враховано у перекладних словниках. **Актуальність аналізованої теми** зумовлена, насамперед, потребою когнітивно-орієнтованого аналізу лексичних одиниць з урахуванням їх прагматичних розбіжностей.

Питання про проблеми лексикографії висвітлювались такими вченими, як Ю.Д. Апресян, І.С. Гнатюк, В.В. Дубічинський, В.В. Жайворонок, Т.А. Космеда, Л.М. Пелепейченко, Ф.П. Сорокалетов. Сьогодні продовжують з'являтися словники, у яких мовознавці намагаються надавати найбільш повний опис мовних одиниць. Однак такий словник, який має поєднувати в собі елементи перекладного, тлумачного, а іноді й енциклопедичного, звичайно, не може охопити великий обсяг лексичних одиниць. Це свідчить про те, що лексикографи вимушені обмежуватись певними групами слів чи частинами мови (так «Російсько-англійський пояснювальний словник» Сари Соломонівни Хідекель містить найбільш уживані одиниці, здебільшого дієслова) або ж орієнтуватись на певну галузь діяльності.

Поява в лінгвістиці робіт із когнітивної семантики дозволило розширити традиційний погляд на проблеми аналізу значення і вживання мовних одиниць. Когнітивно-семантичний напрямок відрізняється тим, що значення являє собою не систему упорядкованих семантичних ознак, а єдність, створену у процесі пізнання людиною реалій навколишнього світу. До цього напрямку належать Р. Лангакер, Дж. Лаков, Л. Талмі, Є.В. Рахіліна. Є.В. Рахіліна стверджує, що інформація про відповідні картини світу є необхідною «для правильного аналізу і синтезу, отже, вона є мовною, а не енциклопедичною і має бути врахована у словниковому описі відповідних слів» [3, с. 29]. Вона також пояснює, що з поширенням електронних словників немає потреби створювати величезні друковані словники, але такою інформацію «лінгвіст зобов'язаний реєструвати, і чим повніше будуть його спостереження, тим більше ми знатимемо про природу мовного механізму» [3, с. 30].

Мета цієї статті – обґрунтувати модель аналізу розбіжностей англійських і українських груп слів на когнітивно-прагматичній основі.

На першому етапі аналізу заявлених мовних одиниць виокремимо основні типи розбіжностей. Як правило, виділяють семантичні та стилістичні розбіжності, причому під стилістичними також часто розуміють і стильові. Проте не слід об'єднувати ці два типи, адже для користувача має значення, у чому саме полягає відмінність: в емоційній забарвленості або приналежності до різних стилів. Оскільки різні народи по-різному сприймають оточуючу дійсність, що обумовлено специфічністю умов життя і діяльності тієї чи іншої нації, вкрай важливим є врахування національно-когнітивних розбіжностей. Прагматичні розбіжності відображають або особливості функціонування в реальній ситуації спілкування, або оцінку різних параметрів предмета промови зі сторони мовця.

Друге питання полягає в тому, яким чином такі розбіжності фіксувати у словниках. Певні поняття потребують глобалізації, оскільки це є запорукою успішної комунікації у сучасному «глобальному» світі, коли переважна кількість переговорів є міжнародними. Ми вже обґрунтовували модель дослідження глобалізації понять і виявили її види [1]. Наш аналіз базувався на поняттях правоохоронної сфери діяльності, де така необхідність є очевидною. Проте в інших випадках можлива також фіксація існуючих розбіжностей. Тобто способи опису розбіжностей у двомовному тлумачному словнику залежатимуть від його цілей, а також від

мовних одиниць або мовних явищ, які аналізуються. Наприклад, у розглянутій групі слів українське слово «конференція» в жодному тлумачному словнику не має семи «що триває декілька днів», тоді як англійське «conference», навпаки її містить. Якщо застосувати спосіб глобалізації із додаванням інформації, цю сему можна включити в опис англійської одиниці.

Представимо результати аналізу української групи слів з компонентом «збори». За лексичним значенням їх можна поділити на певні синонімічні ряди, де домінантою виступатиме перше слово:

Збори, нарада, засідання, сесія
Збори, симпозіум, конференція
З'їзд, конгрес, форум, збори
Збори, оперативка, планерка
Збори, збіговисько, тусовка

Назвемо семи, які можна виявити у всіх словах перерахованих рядів: «спільне обговорення питань», «представництво від груп людей». У значеннях деяких слів є семи «масовість», «широка представленість», «науковий характер тематики», «міжнародний рівень» тощо. Для одних слів ці семи є обов'язковими, суттєвими, для інших – факультативними, несуттєвими. Так, семи «науковий характер» і «міжнародний рівень» є обов'язковими для слова *симпозіум* і факультативними для слова *конференція*. Виявлені розбіжності у словах полягають у принципах об'єднання людей (*з'їзд* – виробничі чи суспільні інтереси, *симпозіум* – наукові інтереси, *тусовка* – особисті інтереси), у цілях зустрічі (*з'їзд* – прийняття документів, *симпозіум* – обговорення проблем, *тусовка* – спілкування) [2], в соціальному статусі учасників зборів (*нарада* – керівний склад, *планерка* – робітники організації із начальником (завідувачем), *тусовка* – друзі). Стильові розбіжності спостерігаються у словах *оперативка*, *планерка*, *збіговисько*, *тусовка*, які належать до розмовного реєстру.

Враховуючи когнітивно-семантичні та прагматичні розбіжності, проаналізуємо англійську групу слів із компонентом «збори» на матеріалі англійських тлумачних словників [4, 5]. Найуживаніше слово цієї групи *meeting* має декілька варіантів перекладу *збори*, *нарада*, *засідання*, *зустріч*, які обираються в залежності від контексту, оскільки аналізоване слово має широке значення. Із запропонованим двомовними словниками перекладом *meeting* слід бути обережнішим, оскільки такого значення, воно, як правило, набуває у словосполученні *protest meeting*. Для мітингу і масових протестів частіше вживається слово *rally*. У Великобританії *meeting* також позначає *молитовні збори* (у деяких протестантських церквах і у квакерів). Як бачимо, не враховувати когнітивно-національний аспект при укладанні словників не можна, адже навіть знайоме перекладачеві і здавалося б просте слово може мати такі специфічні значення, які пов'язані з культурними реаліями.

Gathering також має широке значення і стосується *будь-яких* зборів людей, але є менш уживаним у цьому значенні. Для неофіційних зустрічей частіше вживається у словосполученні *family gathering* – *сімейна зустріч/вечірка*.

Assembly на відміну від українського «асамблея» має ширше значення і може позначати збори не тільки представників міжнародних організацій або їх вищих органів, але й інших груп людей, наприклад, *an assembly of reporters* – *збори репортерів*, хоча воно залишає сему «офіційне зібрання людей» і у цьому значенні зустрічається рідше. Це слово немає еквіваленту українською мовою, коли виступає як одиниця національно специфічної лексики, що знов-таки свідчить про когнітивні розбіжності. У ВБ і США – це *збори учнів і вчителів* у школі, які проводяться до або після занять для оголошення об'яв.

Sesia парламенту або суду англійською мовою передається за допомогою слів *session* і *sitting*, причому останнє з названих, по-перше, вживається рідше, по-друге, акцент робиться на *періоді часу* проведення таких зборів.

Заслуговує на увагу ще одна безеквівалентна одиниця *caucus*, яка в США має значення *закритих* зборів, нараду *впливових політичних діячів* з метою висунення кандидатів на виборчі пости або формування політичної партії. У ВБ – це образлива назва внутрішнього угруповання, яка діє за спинами партійних лідерів.

Що стосується розмовних слів *збіговисько* й *тусовка*, їх можна передати англійською мовою за допомогою слова *get-together*, яке теж належить до неофіційного стилю. Його синонім (як пропонується деякими словниками) *rowwow* вживається здебільшого для позначення зборів у широкому сенсі, як і *meeting*, але передає іронічне ставлення адресата (що свідчить про його прагматичну маркованість), і зустрічається також у газетних текстах стосовно саме офіційних обговорень. Його перше історичне значення (як нейтрального слова) стосується зборів індіанців.

Отже, модель аналізу розбіжностей українських та англійських груп слів має включати такі етапи:

1. Утворити синонімічні ряди слів української та англійської груп і визначити домінанти.
2. Чітко виокремити суттєві розбіжності між компонентами синонімічних рядів.
3. Визначити когнітивно-семантичні і прагматичні розбіжності між українськими та англійськими відповідниками.
4. Лаконічно сформулювати усі виявлені розбіжності у лексикографічному описі аналізованих мовних одиниць.

Як свідчать результати аналізу, повними англо-українськими еквівалентами є слова: *симпозіум* – *symposium* і *сесія* – *session*. Вони можуть бути подані у перекладних словниках без коментарів. Усі інші мовні одиниці є частковими еквівалентами або безеквівалентними. У їх лексикографічному портреті доцільно подати коментарі щодо дискурсивних розбіжностей. Зауважимо, що спосіб подання коментарів має бути зручним, а вставлена інформація необхідною і достатньою для адекватного використання слова. Питання про способи репрезентації когнітивних та прагматичних розбіжностей відповідників перекладу розглядаємо як перспективу дослідження теми.

Література:

1. Коваль А. В. Глобалізація понять правоохоронної сфери діяльності як засіб формування професійної і мовної компетенції курсантів вищих військових навчальних закладів / А. В. Коваль // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі [збірник наукових праць]. Вип 21. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – С. 59-65.
2. Пелепейченко Л. М., Тучина Н. В. Порівняльна лексикологія української, російської та англійської мов [навчальний посібник] / Людмила Миколаївна Пелепейченко, Наталя Василівна Тучина. – Харків : ВІВВ МВС України, 2003. – С. 85-89.
3. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Екатирина Владимировна Рахилина. – М. : Русские словари, 2008. – 416 с.
4. Longman Dictionary of Contemporary English / [director, Della Summers]. – Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary / [edited by Sally Wehmeier]. – 6th edition – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 945 p.